

-E27 31

A BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉVKÖNYVE

az intézet fennállásának 116. évéről.

1938/39.

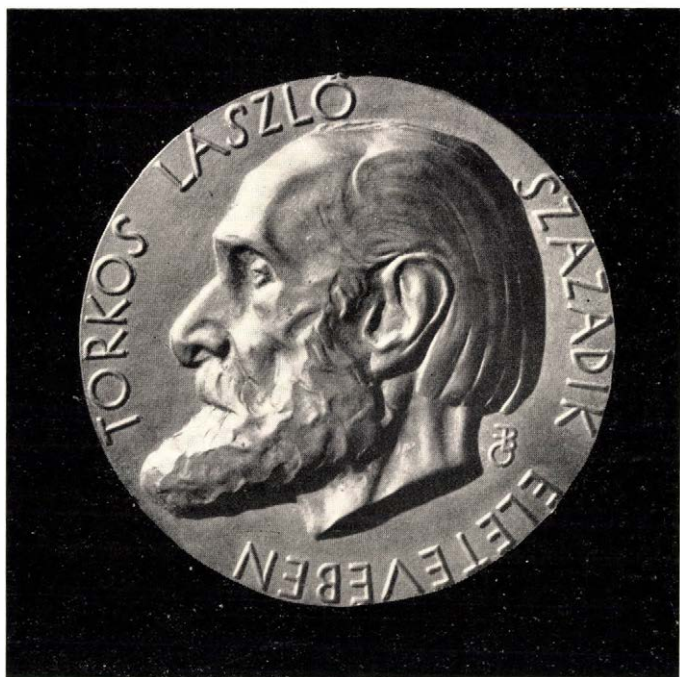
Közzéteszi:
Dr. KOCH ISTVÁN
az intézet igazgatója

ÉRKEZETT;
1939 OKT 4

BUDAPEST, 1939
VII., VILMA KIRÁLYNŐ-ÚT 17—21
Telefonszám: 134—513, ősztől: 221—203

REV 85

TÖRKÖS LÁSZLÓ

1839—1939

Beck Ö. Fülöp domborműve

A BUDAPESTI
EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM
ÉVKÖNYVE

az intézet fennállásának 116. évéről.

1938/39.

Közzéteszi:
Dr. KOCH ISTVÁN
az intézet igazgatója

BUDAPEST, 1939
VII., VILMA KIRÁLYNŐ-ÚT 17—21
Telefonszám: 134—513, ősztől: 221—203

REV 98

REV 2010

TORKOS LÁSZLÓ KÖLTÉSZETE.

1939. március 15-én hunyt el Torkos László, a magyar tanároknak és magyar költőknek Nesztora. Életének pályája egy jobb jövő felé tekintő Magyarországon indult el és egy reménykedő, az isteni igazság győzelmében hívó Magyarországon ért véget. Ez az Isten különös kegyelméből neki osztályrészül jutott száz évnél többi nemzeti vágyat, örömet, gyászt hordozott magával. Torkos László mint gyermek élte át a szabadságharcot, mint ifjú az elnyomás nehéz esztendeit. Férfi korában a békében fejlődő magyarságnak volt lelkes és buzgó munkása, élete alkonyát a világháború vihára és a szétszakított magyarság gyásza dúlta fel. De az Ég megengedte, hogy a hajnalhasadást is megérhesse. Gyermekéveiben újdonság volt a technika hatalmas eredménye, a vasút, a százéves költő a rádió csodáján keresztül is szólhatott a közönséghez. Ebben az iskolában, ahol gazdag munkássága először bontakozott ki s ahol nemes szelleme 15 esztendőn át lobogott, szenteljük ezt az estét az ő emlékének.

Torkos László olyan evangélikus papi családból származott, amelyben hagyomány volt az irodalommal való foglalkozás és a tanítás ügyének támogatása. 1839. okt. 2-án született Kőszegen. Atyja Torkos Ferenc táblai ügyész és egyházfelügyelő. A családi kör nevelte belé az erős hazafias érzést és szülőföldjének gyönyörű környéke szerettette meg vele a természetet. Iskoláit Kőszegen kezdte el, majd a soproni evangélikus liceumban folytatta. Korán eljegyezte magát az irodalommal. Nem volt még 15 éves, mikor nyomtatásban megjelent egy költeménye. Sopronban buzgó részt vett az önképzőkör munkásságában. Itt Domanovszky Endre vezetése mellett Lehr Albert és Lehr Zsigmond társaságában bontogatta szárnyait az ifjú költő. *Hajnal* címen lapot alapított s ebben sűrűn jelentek meg lírai költeményei, kisfaludias regéi, drámai kísérletei. Ugyanakkor elindult a nagyobb nyilvánosság felé is. A *Vasárnapi Ujság* 1857-i pályázatán dícséretet nyert egy népies elbeszélése. Gimnáziumi tanulmányait befejezve a teológiára iratkozott be, majd két évre Halleba ment. Az ottani egyetemen a magyar társaság körében két boldog esztendőt töltött s egy nagyobb németországi körutat téve 22 éves korában hazajött és beállt a magyar élet munkásai közé. Itthon egy évi nevelősködése alatt sok tapasztalatot szerzett az előkelő lányok akkori divatos, idegenszerű tanítási és nevelési módjairól. Talán ép ezért szentelte később minden erejét olyan lelkesedéssel a nőnevelés ügyének. 1862-ben iskolánk tanárává választották meg s itt működött 15 esztendőig. Majdnem egész itteni működése alatt vezetője volt az önképzőkörnek. 1872-ben igazgatója lett iskolánknak s alatta egészült ez ki nyolcosztályúvá, akkor tették benne az első érettségit. Alig volt még hároméves tanári mult mögötte, mikor már megjelent első tankönyve: *Költészettana*. 1862-től fogva állandó munkatársa Arany János folyóiratának, a *Koszorúnak* s a többi magyar szépirodalmi lapnak. Kétszer nyert a *Kisfaludy Társaságnál* dícséretet. 1873-ban jelent meg első verseskötete, a *Költemények*. Két évvel később tagjává választotta a *Kisfaludy Társaság*, 1876-ban részt vett a *Petőfi Társaság* megalapításában. Írói társaságokba azonban ritkán járt el, családi körben érezte jól magát. Közben megnyílt Pesten az első állami felső leányiskola és a *Nőképzőegylet*

vezetője, Veres Pálné mindjárt munkatársává választotta. 1877-ben meg is vált iskolánktól s az említett iskolában folytatta áldásos munkáját 1899-ig. Mint tanár igazságosságával, jóindulatával, tapintatával nagy szeretetnek örvendett. Tanári működésének jellemzésére szolgáljanak a következő sorok, melyek a nyugalombavonulásakor rendezett ünnepségről szólnak a Tanár-egyesületi Közlönyben: Az ünneplés a tisztelő barátságnak és a tanítványi szeretetnek olyan impozáns megnyilatkozásává fejlődött, amely szinte meglepő ebben a gyorsan élő és érzelmi felületességgel vádolt korban... A becsületes tanári munkának legszebb jutalma, az anyák és gyermekek versengő ragaszkodása valósággal ostrommal vették körül az ünnepeltet... A Royal-szálló díszterme szinte roskadozott a szorongó közönség terhe alatt, mégis nagyon sokan szorultak ki... Sűrű soraik között csak nehezen jutott el székéig Wlassich miniszter is...

Bár célom az, hogy Torkos Lászlónak a költészetét ismertessem, mégis meg kell említenem más irányú munkásságát is. Tankönyvsorozata majdnem az egész magyar nyelvi oktatást felöleli. Könyvei több kiadást értek meg s 30—40 évig ott találhatók a középiskolák tankönyvei között bizony-ságul annak, hogy a kor pedagógiai céljainak és követelményeinek a legnagyobb mértékben megfeleleltek. A magyar tudományos folyóiratoknak állandó és bűzgő munkása volt. Irodalmi és esztétikai dolgozatai közül az elsőt 1864-ben írta, az utolsó 1914-ben jelent meg, de 1923-ból is maradt egy hosszabb kézírata. Foglalkozott a korabeli költészettel, hangsúlyozta a nemzeti hagyományok megbecsülését, elítélte a világfájdalmas hangot. „Akiben nincs hit, az valódi költő, különösen lírikus nem lehet.“ Vizsgálta a regény és novella viszonyát, a tragikum kérdését, a költői igazságszolgáltatás szempontjait. De különösen sokat foglalkozott a magyar verselmélet kérdésével. Ez az utóbbi volt az a terület, ahol legszívesebben és legnagyobb eredménnyel bűvárlkodott. Mint a szépirodalom munkását vonzotta a drámaírás is. A nyolevanas évek színműírói törekvéseibe kapcsolódva több darabot írt (*Kigyóbőr, Lejtőn, A hivatalvadász, Hármasszövetség*). Mindegyik darabjának szép nyelvét, eleven, fordultatos dialogusait dícsérték a korabeli bírálók.

A magyar irodalomban Lévay József költői pályáját tartottuk eddig a leghosszabbnak, mert kb. 75 évre terjed. Torkos Lászlót még hosszabb szellemi frissességgel áldotta meg az ég. Ha a nyomtatásban megjelent első versétől számítjuk, körülbelül 85 évig érezte a múzsa közelségét. Ez idő alatt négy kötete jelent meg: *Költemények* (1873), *Újabb költemények* (1886), *Jó és rossz napokból* (1898), *Őszi harmat után* (1923). Későbbben írt költeményei kéziratban maradtak, legfeljebb születésnap alkalmakkor közöltek belőlük az újságok. Az a félszázad, amelyre költői működése esik, nem kedvezett a lírának. Az olvasó közönség érdeklődésében már a regény foglalta le az első helyet magának, a kevésbé igényes olvasók érdeklődését kielégítették a nagyra nőtt napi sajtó tárcarovatai. „A lírai költészet, mely Vörösmarty, Petőfi, Arany és Tompa idejében még nemzetfenntartó hivatást tarthatott magáénak, ebben a korban, mikor már nem fenyegette veszély a nemzet életét, elvesztette korábbi küldetésérzetét.“ Zajosabb sikert csak baráti kapcsolatok keresésével, a napi sajtó és írói körök révén lehetett volna elérni, egyszerűen olyan módon, mely nem felelt meg a szelidebb, ideálisabb lelkű Torkos László egyéniségének. Amint mondja: „aki az elismerésért küzd eget poklot döngetve, olyan, mint a pocsolyából ivó vándor.“

Önmaga árulja el, hogy Arany János tanítványának tartja magát. A róla szóló kritikák úgy jellemzik, hogy „böleselkedő szellemű költő, a lelkesítés helyett szívesebben elmélkedett. Lírájában nemes emberi eszmé-
nyek csodálója, a családi tűzhely énekese.“ Költészetében annyit mond el magáról, hogy szerfelett érzékeny, gyakran önmagába mélyedő, idealista, emberszerető. „Örökké az lesz jelszavam, szeretni, csak szeretni“, írja. De emellett önérzetes is. A *Fenyő és repkény* című költeményében a fenyőnek a szavai illenek rá:

Én nem jutottam oly magasra még,
De támaszom nincs s nem volt, csak magamban.
Kapaszkodásban kedvem nem lelem,
Mi másnak kára, nem haszon nekem.
Kifejtve, égtől mi erőm s javam,
Amivé lettem, magamtól levék.

Csendes, békességre hajló természetével szépen megfér a legnagyobb gyengédség. Már idősebb korában írt költeményében, mikor egy temetést lát, amelyet egyetlen öregasszony kísér, így sóhajt fel:

Óh, ezerszer inkább egyedül maradni,
Utolsó utamon egyedül haladni,
Mint egy drága lelket, ha sír mélye vár rám,
Egyedül itt hagyni, védtelenül, árván.

Az élet gondja, baja, a költői lélek szenvedései, vágyak meghiúsulása, nem törik meg. Gazdag lelki kincsei, családi boldogsága könnyítik szíve terheit. Nagy eszmék iránti lelkesedését élete végéig megőrizte. *Öregszem?* kérdezi egy hasonló című költeményében. Ha az ifjúság a könnyelműséget, a léha életet jelenti, akkor mindig öreg volt, de ha szeretni, lelkesedni az ifjúság jellemvonása, akkor mindig ifjú marad.

Nem szállt még sírba ifjúságom,
Virágit bőven szaggatom.
Az élet kertje nyújtja bőven,
Nem verte még fel dudva, gyom.
Mit gyenge korban barna hajjal,
Mint agg gondoztam fukarul,
A kincs enyém lesz akkor is még,
Ha főmre dér és hó borul.

Kerüli az izgalmas életet, inkább pihenni vágyik. A lelket felrázó, de szívet sorvasztó szenvedélytől gondosan óvja lelki világát. A céltalan vak indulatot még álmában is elutasítja magától, nemhogy annak költői kifejezést adna.

Nagyra értékeli a költészetet. Ebbe a külön világba csak akkor lép be, ha a földi élet szennyét, porát lerázta magáról. A dal vigasztal. (Amíg bánatom dalba olvad, mely a porból felemel, A lemondás harcaiban nem vérzik el a kebel.) A költőnek nem az a hivatása, hogy gyönyört, kincset zengjen, hanem, hogy másokat emeljen, riassza a gonoszt és enyhítse a szenvedőt. Külső rang, dísz nem adhat emelkedést a költőnek, de a költő emelheti a legnagyobbat is. Ha van, akit dalával nemes lángra gyújthat,

meg van jutalmazva. A költészetnek azonban csak akkor van értéke, ha tiszta és őszinte.

Ne vesd meg az őszinte dalt...
Ne vesd meg, mert igénytelen,
Kortól, divattól idegen,
Divat eltűnik, kor halad,
A szív örökre szív marad.

Jól ismeri a saját költői tehetségét, bántja, hogy lantján minden elhalkul :

Oh, érzem, ajkam hangja gyarló,
Elzengni mind, mi bennem él,
Mi lelkemben gyorsszárnnyú orkán,
Dalomban lomharóptű szél.

Családi verseiben igazi, meleg érzés lüktet. Áldja szüleit, akik példát adtak neki, „hogy életüknek erényben folytatása legyen az ő élete“, meghatározó szavakkal emlékezik testvéreire, akik „úgy érzi, benne élnek és szeretnek“. Feleségéhez végtelenül gyengéd verseket ír hangsúlyozva a házastársi szeretet igazi értékét, mert tudja, hogy „boldogítóbb földi kincs, mely annyi áldást szórna, nincs, mint a hű hitves áldott kezei.“ Mikor élete alkonyán eléje mered a közeledő elválás pillanata, aggódva kérdi :

Év év után száguld, rohan
Új új tűnő tavasszal,
Minden perc közelebb ragad
A sírhoz egy arasszal,
Közelg, közelg a vég...
Mi lesz?
Elhagyni őt, elveszteni
Oh, melyik kínosabb?

Feleségének 1923-ban bekövetkezett halálakor *Vérző szívvel* címmel egy egész ciklust ír a 84 éves költő. Minden sora teljes szellemi frissességről tanuskodik. A kedveskedő, tréfás hang is családi költészetében szólal meg leggyakrabban és legtisztábban.

A nagyobb család, az iskola is sokszor megihlette. Láthatólag jól érezte magát az ifjúság körében. Mikor tanári pályájának búcsút mond, egy tréfáshangú, meleg költeményben mond istenhozzádot a tanulóknak. Jellemző rá, de azt hiszem, minden tanárra és minden tanítványra is az a költeménye, ahol elmondja, hogy tanítványaink bármennyire szeretnek is bennünket, az elválás utáni első években gyakran kerülnek el, vagy a találkozásokkor elfordítják fejüket. Viszont néhány év múlva megint örömmel sietnek felénk :

Ki elkerül, vagy meg sem ismer	Az üdvözlőre résztvevően
Léptét mosolygva követem,	Tekint szemem, míg elhalad,
Boldog vagy, látom, hála Isten,	Szegény! megsebzett már az élet,
Fájó seb nincs még a szíveden.	Megismered barátidat.

Költői működése arra a félszázadra esik, mikor nemzetünk életében észrevehető volt a fejlődés, veszélytől nem kellett tartanunk, a technikai

haladás, az anyagi gyarapodás elkápráztatta a szemeket. Ez magyarázza meg Torkos László hazafias költeményeinek alaphangját is. Örömmel zengi:

Hódít alant, fent a hon drága nyelve,
Hű terjesztői sajtó, iskola...
Magyar szív, szellem, mint tűz árja terjed,
Ármányon, gőgön győznek fegyveri...
Bérecről a völgybe, völgyből béretetőre,
Dübörgve, zúgva száz vonat vezet,
Gőz, villám dörgi a jelszót: előre,
Szomszéd határrá lett nyugat, kelet...
Nem tesped a haza!

Egészen más hangon és sokkal nagyobb erővel szólal meg hazafias költészete a háború alatt és az utána ránk szakadt megpróbáltatások idején. Addigi csendesebb hangját, gondos formáit, kiegyensúlyozott eszmevilágát erő, felindulás, formákat bontó érzelmi tartalom váltja fel.

Még sírom szélén is az égi hatalmat esengve kérem,
Csak addig, csak addig ne hívjon magához,
Egy új kor hajnalát, pacsirta új dalát
Míg, meg nem értem.
Ne döntsön sírba a fájó tudat:
Kimúlni megtört reménnyel,
Egy sugarat, csak egy sugarat,
Mielőtt elnyel az éjjel!

A jó Isten végtelen kegyelme megengedte neki, hogy megérhette ennek a sugárnak a fellobbanását is, a nemzeti ünnepen pedig már a második sugár fénye esett kihúnyt szemére.

Moralizáló, böleselkedő hajlama gyakran megnyílatkozik. Meggyőződéssel hirdeti, hogy a szív hit nélkül nem tudná elviselni a reáomló földi kínt, bilinesbe zárt élő halott a szív, mely nem szeret, jó tettért fizessünk jóval, de magunk ne számítsunk hálára, tiszteljük a multat, de ne vessük meg a jelent, tiszteljük a halottakat, de ne feledkezzünk meg az élőkrol. Ne játsszunk nagy szavakkal. Mennyi életbölesesség van a következő soraiban:

Gyenge voltál, megbotoltál,	Egy pillanat porszemétől
Kelj fel, folytasd utadat,	Megtisztulni könnyű még,
De töröld le jól a szennyet,	Évek szennyét letörölni
Mely estedben rádtapadt.	Egész élet nem elég.

A lázongó szívet Isten dícséretére búzítja. Mély megnyugvással hirdeti, hogy „búból, örömből, kínból, gyönyörből a rész kijut mindenkinek. Ki tud szeretni, hinni, túrni, nem döntik meg a habok, szelek.“

Ne kérj az égtől földi kinszet,
Való kinsnek csak azt tekintsd.
Mit el nem pusztít rozsda, moly,
Túrj, higgy, szeress, ne káromolj.

Az eddig bemutatott sorokból is kitetszik, hogy Torkos László hívő lélek volt. Akár a saját lelkének vívódásaira, akár mások kétségére keres választ, megnyugtató balzsamot, mindig a hitben találja meg. A *Dunánúli Énekeskönyvet* négy szép éneke gazdagítja. *Feltámadt!* hirdeti húsvéti énekében s ez a hit nagy vigasztalás azok számára, akik remegtek a sírtól, vagy akik elvesztettek valakit kedveseik közül. Torkos László lenézi a világi bölcseseket, akik kacagnak a hívőkön, ő hő imában tud csak az ég felé fordulni. A háború alatt, amikor ömlött a vér és pusztult a világ, amikor feltört a kérdés, lesz-e még egyszer egyetértés a világon, él-e az igazságos Isten, csak hitért tudott könyörögni. Talán egyik legszebb vallásos költeménye a *Dicsérd az Istent* című. Csak az *Ember Tragédiájában* az angyalok kara tudja ilyen erővel áldani az Isten végtelen hatalmát és jóságát:

Dicsérd hatalmát, erejével	Óh áldjad lelkem nappal, éjjel,
Mely áthat, végest, végtelent,	Akiben élsz s ki benned él,
Mely mindent fenttart és vezérel	Teljes legyen dicséretével,
S a rombolásban is terem.	Mit kéz mivel, mit ajk beszél.
Dicsérd jóságát, mit magasztal	Szívemnek minden dobbanása
A zord észak és enyhe dél,	Egy-egy dicsérő szó legyen,
Mely boldogító szent malasztal	Nagy Isten, minden üdv forrása,
Áraszt el mindent, ami él.	Fogadd, mit nyújtok, kegyesen.

Említettem, hogy szinte utolsó napjaiig írt. Mikor látása meggyöngült, úgy mondta tollba költeményeit. Nem mulaszthatom el, hogy ezekből is ne idézzek legalább egy részletet:

Álmaim, hol vagytok, mért hagytok el	Százféle gondolat száll körülöm,
Fájdalmim mély tengerében,	Körülöm, mint denevérek,
Mikor lelkemnek küzdeni kell	Remélem, hát egyet elfoghatok,
A vakság poklának ördögivel	De üres marad a kapzsi marok,
S ellenük nincs, aki védjen.	Közelebb egyhez sem érek.

Százféle hang üti meg fületem,
Lágy panasz sír az avarban,
Hangokká lesznek a néma rögök,
De dallá szövődni nincs erejük,
Megfűlnak a hangzavarban.

Miután Torkos László költészetének eszmei tartalmát némiképp vázoltam, nincs más hátra, minthogy annak formai gazdagságát, változatosságát, finom képekben és szimbólumokban, pompás leírásokban való bővelkedését hangsúlyozzam. Felemlíthetem még szép, magyar, kifejező és erővel teljes nyelvét, kitűnő verstehnikáját, amelyen megérzik az Arany iskolájába járt poéta doctus gondossága. Nem óhajtok a részletekbe bocsátkozni, csak felemlítem, hogy sok kedves elbeszélő költeményt is írt s különösen nagyértékű munkát alkotott a 12 énekes humoros eposzával, *Hatvani-val* és hosszabb elbeszélő költeményével, a *Bankó leányá-val*. Mint műfordító, Byron költeményének, a *Childe Harold zarándokútjá*-nak lefordításával szerzett érdemet.

Ha Torkos Lászlónak külső, zajos sikerekben szerényebb, de belső értékben annál gazdagabb életét nézzük, nyugodtan elmondhatjuk róla,

hogy emlékét, mint az igazi tanár képét őrizték meg a hálás tanítványok, tankönyvírói munkásságára büszkén tekinthet a magyar tanárság, tudományos dolgozatait elismeréssel fogják számontartani a szakirodalommal foglalkozó tudósok. Mint költőnek pedig önmaga jelölte ki a helyét az Arany Jánoshoz írt versében:

Muzsád előtt én mindig meghajoltam,
Jól tudom, nem állok egy sorban veled,
Mást nem is óhajtok, csakhogy lábaidnál,
Mint méltó tanítvány, foglaljak helyet.

Rempört Elek.

Dr. LOISCH JÁNOS.

Az 1937/38. tanév végével 35 évi munkálkodás után nyugalomba vonult tanári testületünk nagyérdemű tagja, dr. Loisch János. Egész szolgálati idejét iskolánknál töltötte el s mindvégig a legnagyobb lelkiismeretességgel. Midőn most ahhoz a mérföldkőhöz érkezett, mely számára a hosszú fáradságos munka után a pihenést, iskolánkra pedig oly igaz hűséggel betöltött munkaköréből való távozását jelenti, kötelességünknek tartjuk, hogy legalább töredékesen ismertessük eddigi pályafutását s a tanítás és a tudományos élet terén szerzett érdemeit.

Loisch János a szepesmegyei Nagyszalókon született 1878-ban. Bizonyos, hogy e kedves vidéken már a környezet is mélységes hatással lehetett a fejlődő lélekre. A falvak, városok házaiban egyaránt gondosan őrzött Luther bibliák s a nagy reformátornak a szobák fehér falain függő képei azt a hűséget hirdették, amellyel a szepesi németiség a legsúlyosabb viszonyok közepette is ragaszkodott Luther egyházához. A sok helyen fennmaradt különféle történelmi emlékek azokra a harcokra emlékeztettek, amelyeket a német polgárság a megye magyar nemességével karöltve vívott az alkotmány- és vallásszabadságért. A jól megművelt földek, a mindenfelé ismert régi kereskedelmi- és ipari vállalatok kitartó munka, lankadatlan szorgalommal hirdetői voltak. Mindehhez még hozzávéve a szepesi tájak csodálatos szépségét, el tudjuk képzelni, hogy itt már a vidék, a hagyományok is eszményiségre, önzetlen munkára neveltek. S ha Loisch János 35 éven át mindenkor önzetlennül, kitüntetéssel nem keresve, magasabb állások után nem törve, soha nem lankadó szorgalommal munkálkodott iskolájának, a tudománynak s szülőföldjének szolgálatában, úgy ennek magyarázatát részben a Szepesség nevelő hatása adja meg.

Elemi iskolai tanulmányainak Nagyszalókon való elvégzése után Loisch az ősi késmárki evangélikus liceumba iratkozott be. Ismét esupa történelmi hagyomány, esupa emlék vette körül. Már maga a liceum régi épülete is a mellette levő s a protestáns üldözések korában épült híres fatemplommal is mélységes hatással van a szemlélőre. Itt töltött első gimnáziumi évről, valamint ezután következő középiskolai tanulmányairól egyébként maga Loisch János emlékszik meg meleg közvetlenséggel a késmárki liceum fennállásának 400. évfordulója alkalmából kiadott